

Bronisław Górz

ORGANIZACJA PRZESTRZENNA I DZIAŁALNOŚĆ INSTYTUCJI I ORGANIZACJI USŁUGOWYCH ROLNICTWA W TARNOBRZESKIM REJONIE SIARKOWYM

Ostatnie lata przyniosły sporo opracowań naukowych i popularno-naukowych traktujących o postępującej instytucjonalizacji naszego życia społeczno-gospodarczego /porównaj 2,3,4,5,6,7, artykuły zawarte w Rocznikach Spółdzielczego Instytutu Badawczego oraz artykuły drukowane w czasopiśmie "Wies Współczesna"/. Najliczniej reprezentowane są w tej grupie prace zajmujące się instytucjami na terenach wiejskich, omawiające m.in. zagadnienia organizacyjne instytucji, ich rozwój, zadania w dziedzinie intensyfikacji produkcji rolnej, a także szczególną rolę instytucji w kształtowaniu funkcji osiedli wiejskich i powstawaniu na tej bazie przestrzenno-produkcyjnych i usługowych związków między poszczególnymi ogniwami sieci osadniczej. [2,3,4,5,6,7,8,9]. Te ostatnie zagadnienia są poruszane szczególnie przez urbanistów i geografów, którzy w procesie instytucjonalizacji widzą jeden z bardzo istotnych czynników przekształceń osadnictwa wiejskiego. Instytucje i organizacje wkraczające na wieś działają bowiem przy pomocy różnych urządzeń materialnych, które stają się trwałymi elementami osiedli i stanowią często zasadnicze ogniwo ich przeobrażeń przestrzennych i funkcjonalnych. Z tej szczególnej roli instytucji wynika szereg ważkich dla nauki i praktyki problemów, z których wiodącym jest, jak się wydaje, prawidłowa organizacja przestrzenna sieci placówek i instytucji.

W artykule niniejszym przedstawione zostaną wyniki badań autra przeprowadzonych w Tarnobrzeskim Rejonie Siarkowym /powiecie tarnobrzeskim/ nad placówkami i instytucjami świadczącymi usługi dla rolnictwa. Autor zmierza tu do zobrazowania niektórych zagadnień związanych z rozmieszczeniem instytucji i placówek, ich działalnością oraz do wydzielenia na terenie powiatu tarnobrzeskiego ośrodków usługowych rolnictwa.

Praca oparta jest wyłącznie na materiałach zebranych w zarządach analizowanych instytucji: Powiatowym Zarządzie Kółek Rolniczych, Powiatowym Związku Gminnych Spółdzielni, Powiatowym Zarządzie Spółek Wodnych, w zarządach banków, kas spółdzielczych działających w powiecie, Powiatowym Urzędzie Weterynaryjnym. Cytowane w analizie dane dotyczą zasadniczo roku 1965 zamykającego pierwszy etap wielkich zmian społeczno-ekonomicznych powiatu tarnobrzeskiego, związanych z realizacją inwestycji siarkowych. Analizą objęto te instytucje i placówki, które odgrywają najważniejszą rolę w zaspakajaniu potrzeb usługowo-produkcyjnych miejscowego rolnictwa, a ich rozwój i działalność są w poważnym stopniu stymulowane warunkami ekonomiczno-społecznymi powstałymi w powiecie w związku z intensywnym uprzemysławianiem.

Z uwagi na specyfikę poszczególnych instytucji koniecznym stało się ujęcie ich w cztery grupy o zbliżonej działalności. W grupie pierwszej

zestawiono osiem związków branżowych /hodowców zwierząt i plantatorów roślin/. W drugiej: instytucje handlowej obsługi rolnictwa - punkty skupu płodów rolnych i odpadków użytkowych prowadzone głównie przez gminne spółdzielnie, a także centralę nasienną i różne zakłady produkcyjne. W trzeciej: instytucje technicznej i zootechnicznej obsługi rolnictwa - kółka rolnicze, spółki wodne, lecznice zwierząt i punkty weterynaryjne. W czwartej: instytucje finansowej obsługi rolnictwa - banki, kasy spółdzielcze i punkty kasowe.

1. Związki branżowe hodowców i plantatorów

Związki branżowe hodowców i plantatorów - organizacje zajmujące się upowszechnianiem i rozwijaniem określonych kierunków upraw i hodowli - działały w 1965 roku w powiecie tarnobrzesckim w skromnym zakresie. Dotyczy to zarówno niewielkiej ich liczby jak również małego terenu obejmującego zaledwie kilka gromad, na którym prowadzi żywą działalność. Na ogólną liczbę siedmiu istniejących związków pięć związanych było z hodowlą zwierząt /wyłą, trzody chlewnej, drobnego inwentarza, koni, pszczół, i dwa pozostałe z uprawą roślin /tytoniu i roślin okopowych/. Mimo usilnych dążeń Powiatowym Związkom Hodowców i Plantatorów nie udało się dotąd rozszerzyć działalności na szerszy krąg wsi. Zaledwie dwa z nich tj. hodowców koni i pszczół organizowały produkcję na całym obszarze powiatu. Jest rzeczą charakterystyczną, że działalność pozostałych 5 związków obejmująca, jak to podkreślano, niewielki obszar, była zrejonizowana zasadniczo w północnym obszarze powiatu w widłach rzek Wisły i Sanu /Gromady Mielowies, Gorzyce, Zbydniów, Zaleszany/. Jest to wynikiem działania wielu czynników. Wydaje się, że jednym z głównych jest to, że wspomniane gromady leżą na dobrych glebach i w sprzyjających warunkach ekonomicznych, które wystąpiły po II wojnie światowej, stały się terenem intensywnego rozwoju gospodarki uprawowej i hodowlanej. Tarnobrzescka inwestycja siarkowa nie spowodowała tu tak dużych zmian w rolnictwie, jakie wystąpiły we wsiach bezpośrednio z kombinatem siarkowym sąsiadujących /zanieście arealu ziemi nadającej się pod uprawę, spadek poniżej potrzeb zasobów siły roboczej, ogólne obniżenie poziomu rolnictwa/. Koniecznym będzie pozyskanie dla działalności związków nowych obszarów, zwłaszcza w 3ru tak ważnych działacza hodowli jak hodowla bydła i trzody. Okazuje się bowiem, że w 1965 roku Związek Hodowców Bydła zrzeszał tylko 360 gospodarstw z gromady Zbydniów, Zaleszany, Gorzyce, a Trzody 1500 gospodarstw z rejonu 5 gromad.

2. Instytucje skupujące płody rolne.

Charakterystycznymi cechami dla organizacji sieci handlowej obsługi rolnictwa w rejonie tarnobrzesckim są przede wszystkim: znaczna różnorodność instytucji zajmujących się skupem oraz duże dysproporcje występujące między poszczególnymi obszarami w liczbie placówek, a mające swoje źródło głównie w niedoinwestowaniu powiatu w sieć placówek skupu. W badanym 1965 roku skup płodów rolnych prowadziło w powiecie aż osiem różnych instytucji, które posiadały łącznie 153 placówki /punkty/. Główną rolę w skupie pełnią gminne spółdzielnie /porównaj tablica nr 1/, które przejmują od rolników cały żywiec i znaczną część pozostałych płodów, za wyjątkiem mleka.

Liczba instytucji i placówek prowadzących skup płodów rolnych i odpadów użytkowych w powiecie tarnobrzesckim w roku 1965

T a b e l a N r 1

Nazwa instytucji	Liczba placówek	% ogółu
1. Gminna Spółdzielnia "Samopomoc Chłopska"	72	47,7
2. Gminna Spółdzielnia Ogrodniczo-Pszczelarska	6	3,8
3. Centrala Nasienna	2	1,3
4. Cukrownie	6	3,8
5. Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Wielosiu	64	41,6
6. Zakłady produkcyjne przemysłu terenowego	1	0,6
7. Gorzelnie	1	0,6
8. Przetwórnice tytoniu	1	0,6
R a z e m :	153	100,0

Instytucja ta posiadała równocześnie największą liczbę punktów skupu, przeważnie stałych. Większość punktów gminnych spółdzielni zlokalizowano w miejscowościach będących siedzibami zarządów spółdzielni. Dotyczy to zwłaszcza placówek typu specjalistycznego; skupujących odpadki użytkowe, zboże, a także częściowo żywiec. Spośród jedenastu placówek skupujących żywiec tylko trzy znajdowały się w osiedlach nie będących siedzibami zarządów spółdzielni/ w Antoniowie, Wrzawach i Kępie Rzeczyckiej/porównaj mapę/. Na miejscowym rynku owoców i warzyw rola gminnych spółdzielni jest mniejsza. Wprawdzie dysponują one sporą liczbą punktów skupu, ale znaczna ich część przypada na sezonowe, działające w okresie kilku miesięcy letnich, w miejscowościach nie objętych działalnością innych wyspecjalizowanych w skupie owoców i warzyw placówek.

Instytucją skupiającą podstawową część produktów roślinnych jest Spółdzielnia Ogrodniczo-Pszczelarska, działająca poprzez cztery stałe i dwa sezonowe punkty skupu owoców i warzyw. Jej działalność uzupełniają prócz gminnych spółdzielni, takie instytucje jak Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego w Wymysławie, gorzelnie, Centrala Nasienna i cukrownie. Istnienie tak znacznej liczby instytucji skupu stwarza potrzebę ich współdziałania w celu zorganizowania w powiecie sprawnie działającego aparatu handlowego. Najważniejszą wydaje się być sprawa uzgadniania lokalizacji punktów skupu, a także łączenia wysiłków, podejmowanych dotąd przez poszczególne instytucje oddzielnie, przy organizowaniu dla siebie terenów upraw w powiecie. Brak takiej koordynacji poczynił stał się przyczyną skoncentrowania w niektórych osiedlach placówek skupu o podobnej działalności, należących do różnych instytucji. Tak np. w rejonie miasta Tarnobrzegu prowadzone przez gminną spółdzielnię i Spółdzielnię Ogrodniczo-Pszczelarską i pięć w pobliskich wsiach: Miechocinie, Ocicach, Sobowie i Dzikowie. Ten obszar był więc uprzywilejowany w zestawieniu z resztą powiatu, dysponującą łącznie szesnastoma punktami skupu. Uderza, niemal zupełny brak/ porównaj mapę/ punktów skupu owoców i warzyw na ob-

szarze wsi zasańskich, gdzie na czternaście osiedli czynna była tylko jedna placówka,

Ten stan rzeczy winien ulec zasadniczej zmianie, bowiem skutkiem oddziaływania Kombinatu Siarkowego na wiejskie zaplecze, zwłaszcza najbliższych osiedli, zmieniło się w sposób dość istotny dotychczasowe rozpręstrzenie upraw i hodowli w powiecie. Właśnie wsie zasańskie i wskazywane uprzednio wsie z obszaru wideł Wisły i Sanu stają się terenem najintensywniejszego rolnictwa. Zorganizowanie na tych właśnie terenach operatywnego aparatu skupu, może w poważnym stopniu przyczynić się do wzmożonej produkcji rolnej. Doraźnie można problem rozwiązać poprzez uruchomienie punktów sezonowych, jak bowiem okazały badania, w miesiącach od grudnia do czerwca skup warzyw i owoców, prowadzony przez Spółdzielnię, Ogrodniczo-Pszczelarską, jest minimalny /tylko 17% skupu rocznego/, a w niektórych placówkach, np. w Baranowie Sandomierskim i Chodkowie, ustaje zupełnie.

Spośród pozostałych instytucji zajmujących się skupem płodów u rolników ważne miejsce zajmuje Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska. Na terenie powiatu tarnobrzesckiego zakupem mleka zajmowały się trzy spółdzielnie miejscowa z siedzibą w Wielowsi oraz dwie zlokalizowane w powiatach sąsiednich - w Padwi Narodowej /powiat mielecki/ i w Stalowej Woli. Spółdzielnia w Wielowsi działa na największym obszarze powiatu obejmującym 42 wsie /prawie 80% wszystkich/. Teren Zasania oraz wsie sąsiadujące ze Stalową Wolą sprzedają mleko zakładowi mleczarskiemu tego miasta, a wsie przygraniczne powiatu mieleckiego spółdzielni w Padwi Narodowej.

Szczegółowe badania organizacji przestrzennej placówek skupu Spółdzielni w Wielowsi oraz jej pracy na przestrzeni kilku ostatnich lat ujawniają charakterystyczne zjawisko zmian, które w zakresie działalności analizowanej grupy instytucji dokonują się w powiecie pod wpływem przemysłowienia. Zmiany te są przede wszystkim wynikiem wzrastającego zapotrzebowania na mleko oraz jego przetwory ze strony rozrastającego się ośrodka siarkowego. Fakt ten zmusza spółdzielnie do rozszerzania wpływów na nowe tereny. Odbywa się to często kosztem wypierania z terenu powiatu tarnobrzesckiego innych spółdzielni. W latach 1960 - 1966 Spółdzielnia w Wielowsi pozyskała dla dostaw mleka szereg wsi nadszańskich jak: Zalesie Gorzyckie, Antoniów, Majdan Zbydniowski, Kotową Wolę, w których skup tego produktu prowadziła Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Stalowej Woli. Czynnikiem sprzyjającym wzrostowi skupu jest aktywizacja działalności Spółdzielni w Wielowsi we wsiach posiadających główny udział w dostawach mleka. W roku 1966 57% dostarczonego mleka pochodziło z sześciu wsi i jak wskazuje tablica nr 2 wielkość dostaw w ostatnich latach rosła,

Zakupy mleka przez Okręgową Spółdzielnię Mleczarską w Wielowsi w roku 1960 i 1966

T a b e l a 2

W y s z c z e g ó l n i e	Stan w roku		% wzrostu
	1960	1966	
1. Liczba wsi dostarczających mleko do Spółdzielni	32	42	31
2. Ilość zakupionego mleka w tys. litr.	1 597	2 740	71
3. Ilość zakupionego mleka we wsiach: Wrzawy, Siolec, Wielowieś, Trześń, Sokolniki, Zbydniów w tys. litrów.	1 009	1 562	54

Równocześnie jednak w wielu wsiach położonych w zapleczu Kombinatu Tarnobrzeskiego/ m.i. Ocice, Machów/ omawiana Spółdzielnia zmuszona była w ostatnim czasie zlikwidować swoje punkty skupu, gdyż dostawy mleka spadły. Wzrosło tu bowiem spożycie własne gospodarstw oraz rozwinęła się szerszej bezpośrednio dostawa mleka do konsumentów.

W porównaniu z wymienionymi dotąd instytucjami pozostałe trzy górzelnia, przetwórnia tytoniu, cukrownia/ skupiają znacznie mniejsze ilości produktów rolnych. Prowadzą one w powiecie tarnobrzeskim dziewięć punktów skupu/ w tym pięć skupiających buraki cukrowe/ głównie na terenach nadszańskich, gdzie dzięki prowadzonej od lat kontraktacji szereg wsi rozwinęło na większą skalę uprawę tytoniu i buraków cukrowych.

3. Instytucje technicznej i zootechnicznej obsługi rolnictwa.

a/ instytucje technicznej obsługi rolnictwa

Działalność usługowa omawianej grupy instytucji jest w tej chwili na wsi tak szeroka i ważna, że decyduje w poważnym stopniu o wynikach produkcyjnych rolnictwa. Czołową pozycję zajmują tu kółka rolnicze; dzięki powszechności występowania i dużym zasobom środków technicznych, którymi dysponują. Stąd w naszej analizie tym instytucjom poświęcono największej uwagi.

Działalność kółek rolniczych w powiecie tarnobrzeskim ma stare tradycje, sięgające okresu międzywojennego i ten fakt sprzyjał niewątpliwie szybkiemu rozwojowi tych instytucji we wsiach rejonu tarnobrzeskiego po drugiej wojnie. W 1965 roku kółka rolnicze działały prawie we wszystkich wsiach powiatu. Już wtedy, zgodnie z postulatami nadrzędnych władz nastąpiło łączenie kilku kółek w jedno. Proces ten przybrał na sile po roku 1965. Wstępne rozeznanie jego przebiegu wskazuje, że rolę kółek wiodących przejmowały w rejonie tarnobrzeskim organizacje kółkowe z dużym zapleczem technicznym, działające we wsiach skupiających także inne funkcje i zajmujące tym samym ważniejsze miejsce w hierarchii ośrodków usługowych w powiecie. Tak na przykład kółko w Baranowie Sandomierskim - miejsce wyposażonym w bardzo liczne obiekty usługowe - powstało w roku 1965 z połączenia czterech kółek: Dymitrów Duży, Dymitrów Mały, Skopenie i Baranów Sandomierski. Fakty powyższe dowodzą, że tendencja do koncentracji placówek usługowych w jednostkach osadniczych wyższego rzędu obejmuje w powiecie nie tylko instytucje bardziej wyspecjalizowane, występujące w mniejszej ilości, lecz także te powszechniejsze, przeznaczone do obsługi kilku wsi.

Kółka rolnicze działają w powiecie tarnobrzeskim w warunkach specyficznych, wyznaczonych zespołem czynników historycznych i obecną sytuacją ekonomiczną społeczną. Postępujący tu od dziesięcioleci proces podziałów rodzinnych doprowadził do powstania dużej liczby gospodarstw drobnych. Utrudnia to oczywiście zgromadzenie wysokich sum Funduszu Rozwoju Rolnictwa, przeznaczonych dla kółek rolniczych. Stąd ogólna wartość majątku, należącego do kółek powiatu, wynosząca w roku 1965 20,5 mln złotych, jest mniejsza niż w sąsiednim powiecie mieleckim /35,8 mln złotych/ czy nawet staszowskim /21,8 mln złotych/. Nie jest to oczywiście zjawisko pozytywne dla powiatu, w którym już obecnie zachodzi pilna potrzeba substytucji pracy żywej środkami technicznymi, pochodzącymi właśnie w głównej mierze z kółek rolniczych. Sytuację pogarsza fakt, że zapotrzebowanie na usługi, głównie transportowe jest tu, w stosunku do innych powiatów, wielokrotnie większe. Istniejące instytucje produkcyjnych i budowlanych jak Kopalnia i Zakłady Przetwórcze Siarki w Machowie-Tarnobrzeskim Przedsiębiorstwo Budowlane czy Powiatowy Zarząd Dróg Lo-

kalnych. Te właśnie instytucje, nie związane z rolnictwem, korzystają na co dzień ze sprzętu kółkowego. Ponad 1/3 ogólnych dochodów kółek rolniczych pochodzi z usług tzw. transportu pozarolniczego świadczonego przez ciągniki kółek na rzecz Kombinatu Siarkowego i innych przedsiębiorstw rolniczych.

Dotychczas najsilniej z wymienionymi instytucjami powiązane są kółka położone w sąsiedztwie inwestycji siarkowych, miasta Tarnobrzega i Stalowej Woli, które ponad połowę dochodów czerpią właśnie z transportu nierolniczego/ porównaj tablica nr 3/. Można więc tu mówić o wyraźnym podporządkowaniu pracy kółek potrzebom nierolniczych instytucji i o poważnym skutkiem tego ograniczeniu ich podstawowej funkcji, tj. świadczenia usług w zakresie prac polowych i transportowych na rzecz rolnictwa.

Struktura usług niektórych kółek rolniczych z rejonu Stalowej Woli Tarnobrzega i Machowa w roku 1965

Tabela 1

Wyszczególnienie	Wartość usług w tys. zł.		
	ogółem	w tym: z transportu polarolniczego	%
1. Kółka rolnicze sąsiadujące z Kombinatem Siarkowym w Machowie i z miastem Tarnobrzegiem	1 820	1 155	63
2. Kółka rolnicze sąsiadujące z miastem Stalowa Wola	782	438	56

Poważną rolę w zakresie usług dla rolnictwa pełni też w powieci tarnobrzesckiej Państwowy Ośrodek Maszynowy z siedzibą w Wielowsi, dysponujący od niedawna dwoma zakładami filialnymi w Baranowie Sandomierskim i Radomyślu nad Sanem/ porównaj mapa/. Głównym kierunkiem pracy POM są usługi remontowe, świadczone miejscowym kółkom oraz prace polowe, wykonywane indywidualnym rolnikom. Z ogólnej wartości usług wykonywanych w roku 1965 - 9050 tys. złotych na remonty przypadło 3,8 mln/40% ogólnej sumy/ zaś prace polowe 2,5 mln /27%/. Poważną część usług POM w ramach których przeprowadzono remonty drobnego sprzętu mechanicznego, wykonana została dla przedsiębiorstw nierolniczych - Kombinatu Siarkowego i innych.

Duży wpływ wywiera też przemysł, a osobliwie Kombinat Siarkowy, na rozwój oraz zakres i kierunki działalności spółek wodnych. Organizacje te powstałe jeszcze przed drugą wojną światową rozwinęły się silnie w powiecie tarnobrzesckim, po roku 1950. Obecnie działają prawie we wszystkich wsiach /porównaj mapa/, a głównym celem ich pracy jest wykonywanie i konserwacja urządzeń melioracyjnych. Szczególne zadania mają do spełnienia we wsiach leżących nad rzekami odprowadzającymi ścieki Kombinatu Siarkowego. W minionym okresie zdarzały się przypadki niszczenia pól i łąk przez zanieczyszczone związkami siarkowymi wody, przelewające się przez wały ochronne. Spółki zabezpieczały tereny przed wylewami i między innymi dzięki ich aktywnej działalności Kombinat odprowadza swoje wody w sposób bezpieczny dla upraw chłopskich.

b/ instytucje zootechnicznej obsługi rolnictwa

Działalność omawianej grupy instytucji, a więc zarówno przychodni, jak i punktów weterynaryjnych, odbywa się w ściśle określonych rejonach,

obejmujących od kilkunastu do kilkudziesięciu wsi. W tej sytuacji bardzo istotną sprawą jest właściwy podział powiatu na rejonu obsługi oraz odpowiednie, zgodne z potrzebami lokalizowanie placówek weterynaryjnych. W czasie badań powiat tarnobrzeski był podzielony na sześć rejonów, w których działalność usługową prowadziły trzy przychodnie i trzy punkty weterynaryjne. Podobnie jak i inne placówki specjalistyczne również i punkty weterynaryjne zlokalizowane są głównie w jednostkach osadniczych wyższego rzędu, przy czym przychodnie, posiadające w porównaniu z punktami weterynaryjnymi lepszy stan zaplecza lekarskiego i technicznego, znajdowały się w miastach - Tarnobrzegu, Rozwadowie i Baranowie Sandomierskim /porównaj mapę/.

Lokalizacja trzech wymienionych placówek weterynaryjnych nie wydaje się najszluszniejsza z następujących powodów: wymienione miasta położone są w obszarach granicznych powiatu. Stąd wynikają ujemne konsekwencje dla operatywności ich działania mające swoje źródło m.in. w znacznych odległościach poszczególnych wsi od przychodni. Np. przychodnia w Tarnobrzegu, posiadająca bardzo rozległy teren obsługi, obejmujący 24 wsie, odległa jest od najdalej wysuniętej w rejonie wsi Poręby Dębskie aż o 25 km. Trafniejsza z powyższych względów jest lokalizacja trzech punktów weterynaryjnych, działających w Zbydniowie, Antoniowie i Grębowie.

4. Instytucje finansowej obsługi rolnictwa

Rosnąca z roku na rok liczba różnego rodzaju operacji finansowych, zachodzących między państwem a ludnością wiejską, prowadzi do znacznego wzrostu liczbowego placówek finansowych, tj. banków, kas spółdzielczych i punktów kasowych, pośredniczących w tych kontaktach. Rozszerzeniu i doskonaleniu ulegają też formy pracy placówek z mieszkańcami wsi. W 1965 roku czynnych było w powiecie tarnobrzeskim dziewięć placówek finansowych, zlokalizowanych we wsiach gromadzkich będących siedzibami gminnych spółdzielni /mapa/.

Lokalizacja punktów finansowych jest, jak się wydaje, w zasadzie prawidłowa. Wiadomo bowiem, że gros spraw związanych z finansami załatwiają rolnicy w gminnych spółdzielniach, a fakt istnienia na miejscu kasy czy punktu sprzyja oszczędności czasu. Konieczne jest jednakże powiększenie liczby placówek finansowych w północnej części powiatu, na obszarze Zasania. W 1965 roku 14 tamtejszych wsi obsługiwała tylko jedna kasa z siedzibą w Radomyślu nad Sanem.

Omawiana instytucja cieszy się dużym zainteresowaniem mieszkańców tarnobrzeskiego rejonu siarkowego. Świadczy o tym zarówno liczba członków tych placówek, jak również wysokość kwot oszczędnościowych i kredytów pobieranych z kas i banków przez miejscową ludność.

Działalność /kierunki i nasilenie/ kas banków i punktów różnicuje się dość znacznie w zależności od charakteru społeczno-ekonomicznego obszaru. Widać to dobrze z zestawionych w tabeli nr 4 danych obrazujących główne kierunki pracy banku w Tarnobrzegu, obsługującego wsie o silnie rozwiniętym zarobkowaniu pozarolniczym, kasy w Grębowie, działającej w rejonie o słabszym oddziaływaniu przemysłu i kasy w Radomyślu, która ma w rejonie obsługi sporo wsi rolniczych. Ogólnie można stwierdzić, że rozpatrywane rodzaje placówek finansowych działają najintensywniej w rejonach rolniczych; w rejonie Grębowa i Radomyśla odsetek ogółu gospodarstw obsługiwanych przez kasy jest wyższy niż w Tarnobrzegu. Wynika to zapewne z faktu, że w tym ostatnim przypadku oprócz spółdzielczych instytucji finansowych, działają placówki Powszechnej Kasy Oszczędności i one zajmują poważne miejsce w operacjach finansowych ludności wiejskiej. Dotyczy to zwłaszcza gromadzenia oszczędności, gdyż jak to widać z tablicy mieszkańcy wsi obsługiwani przez bank z siedzibą w Tarnobrzegu mają dużo

Działalność placówek finansowej obsługi rolnictwa w Tarnobrzegu, Grębowie i Radomyślu w 1965 roku

T a b e l a 4

	Liczba gospodarstw w rejestrze działalności placówki	Liczba oszczędności placówki finansowej	% w stosunku do sumy doświadczeń gospodarstw w rejestrze działalności placówki	Liczba oszczędności	% w stosunku do sumy doświadczeń gospodarstw	Liczba dłużników	% w stosunku do sumy kredytów	Ogólna suma kredytu i pożyczek w tys. zł.	Ogólna suma oszczędności na i go-ności w gospodarstwie w zł.	Suma oszczędności na i go-ności w gospodarstwie w zł.
Bank Tarnobrzeg	5 699	3 906	68	1 986	35	2 646	46	8 729	1 531	6 492
Kasa Spółdzielcza Grębów	2 209	1 604	73	790	36	817	37	3 596	1 627	3 696
Kasa Spółdzielcza Radomyśl	1 710	1 197	70	1 430	84	722	42	2 062	1 205	3 102

z/ Kredyty krótkoterminowe.

nizsze wkłady /1139 zł na 1 gospodarstwo/ niż mieszkańcy osiedli należący do kasy w Grębowie /1637 zł/ czy Radomyśla / 1814 zł/.

Przeprowadzone dotąd rozważania nad rozmieszczeniem placówek usługowych rolnictwa wskazują wyraźnie na silny wzrost ilościowy tych urządzeń oraz postępującą ich koncentrację w jednostkach osadniczych wyższego rzędu - w miastach i osiedlach gromadzkich. W procesach tych, jak to starano się pokazać, ujawnia się szereg ujemnych tendencji, polegających najogólniej rzecz biorąc, na niedopasowaniu rozwijanych urządzeń usługowych do zmienionych warunków społeczno-ekonomicznych rolnictwa w powiecie. Nie które obszary rejonu tarnobrzeskiego, zwłaszcza wsie sąsiadujące z inwestycjami siarkowymi, przeszły etap daleko idących przeobrażeń i zmiany te winny znaleźć odbicie w urządzaniu zaplecza usługowego dla ludności i gospodarstw rolnych.

Zobrazowane w artykule tendencje do narastania urządzeń usługowych rolnictwa w niektórych osiedlach doprowadziły do znacznego zróżnicowania ich struktury funkcjonalnej. Skupienie w niektórych osiedlach szeregu placówek o podstawowym znaczeniu dla rolnictwa podnosi je do rangi ważnych ośrodków usługowych dla tego działu gospodarki narodowej. Przyjmując za podstawę wyróżnienia tych ośrodków liczbę i rodzaj oraz zasięg instytucji, które znajdują się na ich terenie -można w powiecie tarnobrzeskim wydzielić:

1. Ośrodek usługowy miasta Tarnobrzega, stanowiący centrum administracyjne typu dyspozycyjnego, dzięki skupieniu licznych zarządów instytucji i związków branżowych hodowców i plantatorów oraz ośrodek usług finansowych, weterynaryjnych i handlu płodami rolnymi dla kilku przyległych wsi.

2. Uzupełniający Tarnobrzeg Ośrodek Wielowski, w którego zasięgu oddziaływania znajduje się cały powiat, dzięki istnieniu Państwowego Ośrodka Maszynowego i Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej.

3. Ośrodek miasta Baranowa Sandomierskiego o najpełniej wykształconym profilu usług dla rolnictwa ze względu na liczne wyspecjalizowane punkty skupu, dobrze zorganizowane usługi zootechniczne, techniczne i finansowe. Obsługuje on pograniczne mielecko-tarnobrzeskie.

4. Ośrodek Grębowa z usługami handlowymi, finansowymi i weterynaryjnymi- działający na obszarze gromad Grębów i Wydrza w środkowo-południowej części powiatu.

5. Ośrodek Radomyśla nad Sanem o dość szerokim wachlarzu usług, posiada placówki handlowe, kasę spółdzielczą i filię Państwowego Ośrodka Maszynowego. Obsługuje on duży obszar Zasania, a jego działalność uzupełnia Antoniów w zakresie usług weterynaryjnych i handlu.

6. Ośrodek miasta Rozwadowa z usługami finansowymi i weterynaryjnymi, którego działalność uzupełnia w zakresie usług handlowych wieś Chorzewice, posiadająca specjalistyczne punkty skupu płodów rolnych i odpadów użytkowych.

7. Prócz wymienionych ośrodków, w których zasięgu znajduje się nie-raz po kilka gromad, istnieje w powiecie szereg mniejszych, prowadzących jedynie skup, bądź też posiadających placówkę finansową lub weterynaryjną. Należą tu przede wszystkim Trzeszów, Chmielów, Dęba i Zaleszany. Pełnią one rolę ośrodków uzupełniających działalność wyliczonych poprzednio osiedli usługowych.

LITERATURA

- [1] B e n k o M., Uwagi w sprawie aktualnych zagadnień planowania zabudowy wsi. "Miasto" 1957, nr 5.
- [2] C h l i c z u k M., O funkcjach ośrodków wiejskich sieci osadniczej /ze studiów nad typologią jednostek osadniczych w Polsce/. "Miasto" 1960, nr 7.
- [3] C h l i c z u k M., Sieć ośrodków więzi społeczno-gospodarszej wsi w Polsce. Prace Geograficzne Instytutu Geografii Polskiej Akademii Nauk, nr 45, Warszawa 1961.
- [4] H u n e k T., Rola instytucji w rozwoju rolnictwa. "Wiedź Współczesna" 1965, nr 6.
- [5] J a r o w i e c k a T., G ó r z B., Rola instytucji i organizacji w kształtowaniu powiązań osadniczych. Prace z Dydaktyki Szkoły Wyższej WSP w Krakowie 1967, zeszyt 4.
- [6] J a r o w i e c k a T., Struktura przestrzenno-organizacyjna urzędzeń produkcyjnych i usługowych i jej wpływ na powiązania wewnątrz regionalne. /Referat na Konferencji Instytutu Filozofii i Socjologii PAN poświęconej socjologicznym problemom integracji wsi i rolnictwa w dniu 26 maja 1966 roku/.
- [7] T e p i c h t J., Kółka rolnicze a przemiany w gospodarce chłopskiej w: Ekonomia rolnictwa i polityka rolna. Tom 2, Książka i Wiedza, Warszawa 1963.
- [8] Usługi i ich rola społeczno-ekonomiczna. Praca zbiorowa pod redakcją A. Ginsberga.
- [9] Z a g o ź d ź o n A., Problematyka zespołów osadniczych. "Czasopismo geograficzne" 1964, zeszyt 3/4.

Bronisław Górz

SPECIAL ORGANIZATION AND THE ACTIVITIES OF THE AGRICULTURE-SERVING INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS IN THE TARNOBRZEG SULPHUR REGION

The article presents the results of the author's research carried out in the Tarnobrzeg Sulphur Region /in the District of Tarnobrzeg/ on outposts and institutions which attend to agriculture /breeders and planters' branch associations, trading institutions, establishments for technical and zootechnical servicing of agriculture, and financial institutions/. The author deals with the location of the different institutions and outposts, with their activities, and with the agriculture-serving centres within the Region.

In the recent years there has been noted in the area a rapid growth in the number of institutions which cater for agriculture, and an accompanying development of their material base. This being the situation, there is felt a growing call for coordinating the investment activities of the different institutions, so that it may be properly organized within the whole Sulphur Region. In fact, a number of cases is noted when the particular types of service institutions and organizations are blatantly at variance - as regards their localization - with the socio-economic conditions of agriculture, altered under the effect of the sulphur industry. The new service centres are established chiefly in settlements of larger type, i. e., in towns and communal centres. They become thus the principal service centres of agriculture, which does not always correspond to the actual economic demands of the District.

Брешислав ГУРЯ

ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧРЕЖДЕНИЙ И ОРГАНИЗАЦИИ ПО ОБСЛУЖИВАНИЮ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ТАРНОБЖЕСКОМ СЕРНОМ ОКРУГЕ

Р е з ю м е

В статье изложены результаты проведенных автором в Тарнобжеском серном округе /Тарнобжеском повяте/ наблюдений над учреждениями и организациями обслуживания сельского хозяйства, а именно отраслевыми объединениями скотоводов и плантаторов, коммерческими учреждениями, учреждениями технического и зоотехнического обслуживания сельского хозяйства и финансовыми учреждениями. В статье дается характеристика размещения учреждений и их деятельности, а также перечислены пункты обслуживания сельского хозяйства на территории округа.

В последние годы в исследованном округе заметно возросло число учреждений обслуживания сельского хозяйства и увеличилась их материальная база. Особенное значение приобретает, таким образом, вопрос о координации инвестиционной деятельности отдельных учреждений и самой целесообразной их работы по обслуживанию серного района. Наблюдается там резкое несоответствие между размещением отдельного типа учреждений обслуживания и социально-экономическими условиями сельского хозяйства, в которых под влиянием серной промышленности произошло много перемен. Новые учреждения обслуживания основываются главным образом в осаднических единицах высшего разряда, т. е. в городах и центрах "громад" /общин/. Таким образом эти единицы становятся главными центрами обслуживания сельского хозяйства, что не всегда соответствует реальным потребностям сельского хозяйства повята.